



Foto: PD via Pixabay

06 / 2022

Bumbardader B-17 – Dunnas e professiun – Cus-segliers federals grischuns – Ils bulieus – Energia solara – Fugitivs sur mar – Abitar – Rumantsch giudizial – Uniun svizra da musica – Figuras da sontgs

chattà.ch

Ina perditga da la guerra

La giacca probablmain dad in schuldà american regorda ad in temp criv

DAD ANDREAS CADONAU/FMR

■ Il Museum retic ha retschavi ina giacca derivanta dad in commember dad ina squadra dad in bumbardader american. In aviun crudà giu avant passa 75 onns en la vischinanza da Filisur. Ina perditga da la Segunda Guerra mundiala terminada ils 8 da matg 1945. Ils 5 d'october 1943 èn vegnids sutterads sin il santeri da Ragaz Bogn 13 schuldads americans crudads giu cun dus aviuns en la vischinanza da Ragaz Bogn e Filisur. Els eran part dad equipas da bumbardaders B-17 numnads fortezzas sgulantas. La furmaziun sgulava l'emprim d'october nà da l'Italia vers la citad dad Augsburg. Pervia da tschajera nun han els pudì sa distatgar da lur chargia mortala. Els èn vegnids attatgads dad avius germans ed èn guntgids en Svizra vers Sargans. In dals 14 aviuns è vegnì tutgà da la defensiun svizra cunter aviuns staziunada a Sargans ed è crudà per terra en la vischinanza da Ragaz Bogn. Sulet trais schuldads da la squadra da diesch han survivì. In ulteriur aviun american gia donnegià dals attatgaders germans è crudà giu en la vischinanza da Filisur. A tschintg dals umens esì reussì da bandunar l'aviun e sa salvar cun il paracadada. Ils ulteriurs sis n'han betg survivì la crudada. Ils schabetgs istorics èn bain documentads ed accessibels via warbird.ch. La pagina cuntegn fotos e rapports uffizials da l'inquisiziun militar inclus explicaziuns da perditgas. L'inquisiziun uffiziala dal militar svizzer constatescha ch'è il segund aviun crudà giu en la Val Alvra saja vegnì tutgà da la defensiun svizra cunter aviuns. La cuntinuaziun da l'istorgia surdada dacurt al Museum retic cuntegn dentant dablars elements nunenconuschents. Il museum ha retschavi sco donaziun ina giacca dad in dals commemblers da la squadra crudada giu en la vischinanza da Filisur. Tenor emprimas indicaziuns dal museum haja in dals schuldads regalà la giacca a l'antierur chaustaziun da Bravuogn ed uschia è la giacca la fin finala arrivada suenter 75 onns en il Museum retic. Ils detagls dal viadi da la



La giacca deponida en il Museum retic è cun gronda probabladad dad in dals schuldads americans internads en Svizra suenter la crudada da lur aviun en Val Alvra (fotografia sutvart).

FOTO MUSEUM RETIC

giacca americana basegnan anc scleriment.

Internà a Tavau

Ils survivents da la crudada dal bumbardader american èn vegnids arrestads ad Adelboden. Quell'infirmaziun deriva da *Dani Egger*, conresponsabel per la documentaziun accessibla via warbird.ch. El è autur dad ina publicaziun che sa fatschenta cun aviuns esters en Svizra durant la guerra. Egger ha explitgà ch'ìls uffiziers americans sajan pli tard vegnids internads a Tavau. Cunter la fin da la guerra e pervia dals numerus bumbardaments dals alliads sin citads germanas èn dapli aviuns esters atterrats u curdads giu sin territori svizzer. Ed uschia è il dumber da schuldada internada creschì. Dapli che 1600 schuldads americans èn vegnids in-

ternads en Svizra durant la Segunda Guerra mundiala e blers han pers la vita. En il Grischun èn set aviuns americans crudads giu enfin l'onn 1945. La crudada da Filisur è stada l'emprima, ulteriuras crudadas en documentadas per Schlargigna, S-charl, Brambrüesch, Sursaissa e Partenz. Tenor las infurmaziuns dad Egger han plirs dals internads bandunà la Svizra en direcziun da la Frantscha gia avant che la guerra è stada finida. Uschia er ina part dals survivents da las squadras crudadas a Ragaz Bogn e Filisur. Ed in dals survivents dal bumbardader crudà en Val Alvra ha insacura laschè enavos sia giacca a la staziun da Bravuogn. Ina giacca bain flodrada che stueva dar chaud a l'um en l'aviun. Las temperaturas en ils bumbardaders nun eran uschè empernaivlas sin altezzas enfin 6000 meters sur

mar. Egger ha fatg attent che betg tut la vestgadira militar dal temp da la guerra mundiala saja la fin finala sa mussada sco originala. La giacca deponida en il Museum retic fa en scadin cas la paretta da gia esser vegnida duvrada pulit. Ed è cun gronda probabladad s'atterrada en la Val Alvra via paracadader.



FOTO WARBIRO.CH

Las sfidas dal mintgadi sco dunna

Vi jau far carriera u survegnir uffants? Sun jau capabla da surpigliar questa funcziun da manar u betg? Bastan mias cumpetenzas? Vegn jau d'organisar mia vita da famiglia cun mia lavur? Sun jau ina dunna da «quota»? Ma poss jau far valair vers mes collegas masculins? Questas ed anc bleras autras dumondas fatschentan nus dunnas en noss mintgadi.

(td) Ins pudess pensar che dunnas na ston ozendi betg pli far questas ponderaziuns e l'egualitad tranter um e dunna existia gia. Ma sco dunna en funcziun da manar vegnin nus confruntadas regularmain cun clischés e cun dumondas che vegnissan mai tschentadas ad in um. Ideas na valan betg tant sco quellas da noss collegas,

inputs vegnan ignorads è sche nus auzain nossas vuschs ed explitgain nossa opiniun, essan nus «zickas» ubain che nus avain «noss dis». Propi? Cler quai d'era ussa descrit in pau nair alv, ma questas situaziuns existan.

Il matg èn rodund 130 dunnas en posiziuns da manar da la SRG SSR s'inscuntradas en il rom d'in em-

prim forum e barat tranter dunnas. Tar quest inscunter è vegnì discussiunà davart exact quests temas, ma era davart l'egualitad e las pussaivladads per meglierar la situaziun actuala. Il cumenzament da l'onn han numnadamain nov dunnas da las direcziuns da las unitads d'interpresa RTR, RSI, RTS, SWI e SRF sco era da la direcziun genera-

la lantschà la rait da dunna «idée femme» per collavuraturas da la SRG SSR. La finamira da questa rait da dunnas è da dar impuls e da promover l'egualitad denter las schlattainas tar la SRG SSR – cunzunt en las funcziuns da manar. En il decurs da quest onn vegnan definidas mesiras concretas per promover dunnas en funcziuns da manar.

Experientschas da collavuraturas RTR en lur mintgadi



Sabrina Bundi, redactura Radio Rumantsch
Sco schurnalista èsi adina puspè da sa defender. Magari er en situaziuns che paran forsa piculezzas... Per exempel sch'ins vegn plidentà cun: «So, sindr am filma Maitla» ... Quai ha in deputà dal Cussegl Grond detg a mai (30+) e Selina (20+) in di da sessiun. «Mier sind kai maitla», hai jau respundì tut charmant. E lura è el vegnì in zic cotschen ... «Das isch als Kompliment gmaint gsi». Aha ... dentant, be per dir: i n'è betg in compliment, saja quai cun 20+, 30+ ubain 40+ da vegnir titulada sco buoba. Perquai la resposta: «Hättend Sie denn dra Freud, wenn ich Sie mit Bueb asprecha wür?»». E lura hal anc empruvà da far ina sgnocca, ed è ì davent.



Angela Hendry-Hitz, redactura Radio Rumantsch
Cun daventar mamma hai jau scuvert da nov las bellas varts da mia lavur. Discurren cun creschids, esser creativa, lavurar cun plects, crear maletgs. Dentant er esser responsabla per mezmezza. Gudagnar mes agens daners. Ir persula sin tualetta. Betg stuair parter mes mangiar. E cura che jau sun a chasa cun mes uffants, giaud jau mintga minuta cun els u bunamain mintgina. Mes uffants laschan magari vesair mai er autramain sin il mund. Per che jau possia lavurar, dovr jau dentant bler agid, da mes um, da la canorta, da mes geniturs, da mia sora. Quai pretenda bler organisaziun, quella vala dentant definitiva-main la paina.



Isabella Wieland, moderatura Telesguard / referendum scolaziun
Mia famiglia è mia passiuin, mia lavur mes hobi. Era suenter la naschientscha da mia terza figlia n'è restar a chasa cumplainamain mai stà ina opziun per mai. Percunter la dumonda: Co poss jau cumbinar famiglia e lavur? En la teoria naging problem. La finala datti canortas, ils uffants pongentar en scola ed en mes cas, in patrun avert che sustegna e resguarda tant sco pussaivel las differentas furmas da viver. Jau stoss pia mo vulair! En la pratica ina faussa conclusiuin. Uffants han e chaschunan numnadamain bleras emeziuns ed emeziuns na funcziunan betg tenor schema. Era sche jau giavischass anc oz (mias figlias èn entant gia mez creschidas) magari chommas pli lungas per far il spagat tranter famiglia e lavur, hai jau emprèndi da far il pass tenor la chomma e quai da tuttas varts.

Dus cussegliers federalis grischuns

Bavier e Calonder han avischinà la Svizra als pajais limitrofs

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ «Est élue, avec 125 voix, Madame Widmer». Cun quests plects, ils 12 da december 2007, ha il president dal cussegl naziunal constatà ch'il parlament federal, per l'emprima giada en l'istorgia, aveva elegì ina Grischuna commembra da noss organ executiv suprem. Surpigliond lezza responsabladad malgrà il clima politic emozional e polarisà, ha'la mussà curaschi ed attaschadad al bain dal pajais. Ses bab era gia vegnì tschernì 1979 per la medema carica e l'aveva exercitada fin a 1987. Leon Schlumpf è stà il terz cusseglier federal grischun da l'istorgia, il segund dal 20avel tschientaner. L'activitad dals dus anteriurs, Simeon Bavier (1825–1896) da Cuira e Felix Calonder (1863–1952) da Trin, dus autentics umens da stadi, han gidà ad integrar il chantun en la confederaziun ed aa avischinar questa cunzunt a l'Italia e Frantscha. I vala la paina da far endament lur prestaziuns politics durant ils emprims decennis dal stadi federal svizzer.

Mediatur ed expert neutral

Johann Baptist Bavier (1795–1856), bab da Simeon, possedeva a Cuira ina chasa da spediziun ed ha represchentà il Grischun davent da 1848 en il giuven cussegl naziunal. Simeon ha emprendì fitg bain talian ed ha studegià la tecnica da construcziun bassa 1841–1844 a las scolas politechnicas da Karlsruhe e Stuttgart. Sut la direenziun da l'inschigner Richard La Nicca (1794–1883) ha'l lavurà vid plis trassés da via. 1851 ha'l surpiglià ils bains purils ertads da sia mamma, figlia da mistral Valentin Roffler da Fideris. 1853–1854 è Simeon Bavier stà mistral e deputà dal circuit da Jenaz, 1863–1878 cusseglier naziunal. Suenenter 1853 ha'l sa deditgà cunzunt a raits da viafier en Svizra ed a l'exteriur. «Durant la construcziun da la viafier dal Gottard ha'l impundì ina gronda part da sia activitad sco expert neutral u arbiter tar dispitas contractualas tranter la cumpania ed ils impressaris (...). El era incumbensà da perscrutar sco neutral ils motivs dals incaps e las responsabladads relativs. Uschia è'l vegnì renumà sco

expert incorruptibel (...). En politica ha'l gudagnà fidanza sco individualist insubordinà en las retschas dals liberals. Perquai l'ha il cussegl federal 1876 affidà ina missiun relevanta. Grevs conflicts cuavan daditg en Tessin tranter radicals e clericals; tut enina han ins stuì temair ina guerra civila. Domaduas parts sa davan vicendaivlamain la culpa e disponevan da bandas armadas (...). Bavier dueva procurar per pasch ed urden e surmuntar la crisa, l'emprim sco delegà, ma boud sco cumissari mandatar. El ha impundì tuttas forzas cun scortezza ed inschign, cun resolutezza giagliarda e pazienza persuasiva, ed ha finalmain savì impedir la guerra e reconciliar las parts. Cun l'engraziament dal cussegl federal è'l vegnì renumà en tut la Svizra» (1). 1878 è'l vegnì elegì cusseglier federal, e quai gia cun l'emprim scrutin. Il chantun e sia chapitala han lura dà in bainvegnì nunembliadivel a l'emprim cusseglier federal grischun da l'istorgia. Sco president federal 1882 ha'l manà a Lucerna e Milaun las festas per inaugurar la viafier dal Gottard. Igl era piter per el ch'aveva cumbattì adumbatten, decennis a la lunga, per la construcziun d'ina viafier tras il Spligia; ma el sminava ils avantatgs da la lingia dal Gottard per l'entir pajais. 1883–1895 ha'l represchentà la Svizra a Roma. Quel promotur e constructur da vias e da viafiers è stà in degn figl dal Grischun triling.

Per ina pasch duraivla

Era Calonder era collià cun l'Italia; ses sir Thomas Walther, da Tartar, manava ina biereria a Napoli. Calonder sez, advocat a Cuira, è stà deputà al cussegl grond 1891–1913, cusseglier dals chantuns 1899–1913, per bliers onns president dals liberals grischuns e dal Comité internaziunal per la viafier dal Spligia. Il parlament federal l'ha elegì cusseglier federal 1913, e quai gia cun l'exprim scrutin (151 da las 218 vuschs). Ses num è collià cun la fundaziun dal Parc Naziunal Svizzer. 1918–1919 ha'l manà il departament politic (oz departament da l'exteriur). Gia a l'Universitad da Berna aveva'l frequentà cun grond interess ils curs da Carl Hilty (1833–1909) davart la posiziun internaziunala da la Svizra. Sco Rumantsch stava Calonder



Il parlament ha adina giugà ina rolla centrala per la pasch linguistica.

tranter las partidas da la guerra mundiala: «En contrast cun ses collegas alemans refusava'l la garmaschia naziunala tudestga, ma a medem temp crititgava'l la simpatia romanda per il schovinism franzos (...). L'idea da crear ina lia da pievels cun participaziun svizra l'ha fascinà da l'entschatta ennà; el ha declerà pliras giadas che ses agen chantun saja gia ina lia da pievels (...). Ina guerra nova en l'Occident teme'v'l sco ina perdiun catastrofala; per l'impedir patratgava'l cunzunt, sco president Wilson, ad ina lia da pievels (...). Ma Calonder, e cun el ina gronda part dals aderents svizzers da buna veglia, èn stads profundamain trumpads en lur speranza da vesair ina pasch gista e duraivla (...). Daper tut regeva in naziunalessem testard» (2). Ils 20 da schaner 1920 ha Calonder inoltrà sia demissiun. Ma la fundaziun da la Societad da las naziuns 1919 a Geneva aveva tuttina realisà ina part da l'idea da Wilson. Cun Calonder ha il teolog reformà Leonhard Ragaz (1868–1945) da Tumein s'engaschà per l'adesiun dal pajais a l'organisaziun nova. La votaziun relativa dals 16 da matg 1920 ha dà in «gea» cler dal pievel (416 870 cunter 323 917), ma cun be 11 1/2 chantuns (encunter 10 1/2). La Svizra avess pia refusà l'adesiun senza il «gea» cler dal Grischun (12 343 cunter 10 797); la maioritad reformada dal chantun ha gudagnà, malgrà il «na» dals catolics, quel dals germanofils e quel dals socialdemocrats. 1922 ha la Societad da las naziuns incumbensà Calonder da controllar il respect da las cunvegns tranter Germania e Pologna en Silesia areguard minoritads; quai ha'l fatg enfin a 1937, era cur ch'ils nazis manavan las turtas en Germania. El ha era sustegnì l'uniun novnaschida Renania per il rumantsch e ses scriptur Gian Fontana (1897–1935). Felix Calonder è stà ina conscienza da la Rumantschia e da la Svizra durant ils emprims decennis dal tschientaner passà.

1) Peter Metz, *Geschichte des Kantons Graubünden. Tom 2: 1848 – 1914. Cuira (Calven Verlag, ISBN 3-905261-02-2) 1991, pp. 319–320.*

2) Peter Metz, *Geschichte des Kantons Graubünden. Tom 3: Seit 1914. Cuira (Calven Verlag, ISBN 3-905261-03-0) 1993, pp. 67–68.*

Bulieus – reginavel situà tranter flora e fauna

■ **Entaifer la classificaziun biologica vegnivan ils bulieus attribuids pli baud al mund da las plantas. Pervia da lur particularitads fisiologicas e geneticas furman els oz in agen reginavel, il qual è dentant parentà pli ferm cun la fauna che cun la flora. Analog als animals sa nutreschan ils bulieus da substanzas organicas; quellas schlian els cun agid d'encims.** In ulterior tratg cuminaivel è ch'ils bulieus ed ils animals lian idrats carbonics cun agid da glicogen, entant che las plantas fan quai en furma d'amet. Il confin tranter il reginavel dals animals e quel dals bulieus



na furma betg – sco quai ch'ins pudess pensar a l'emprima egliada – l'immobilitad dals bulieus. I dat numnadain er tscherts animals che passentan la gronda part da lur vita al medem lieu, sco per exempel spungias e curals. La differenza centrala è plitost da chattar al nivel cellular: tuttina sco las cellas da las plantas possedan er quellas dals bulieus vacuolas e membranas, entant ch'ils animals n'hàn naginas parais da las cellas.

In'emprima avischinaziun

Il bulieu-diavel (amanita mustgera) è in bulieu da tissi che crescha tard la stad e l'atun en guauds da badugns ed en guauds da coniferas. La part che nus numnain «bulieu» è dentant mo in pitschen element da l'entira planta, numnadain il fritgal. Il bulieu per propi crescha sut la terra. El consista d'ina rait da fins fils alvs (numnada micel). Sch'i fa chaud e l'aria è umida, s'uneschian ils fils e furman in fritgal. L'emprim crescha ina bulba alva. Suenten curt temp sa mida la bulba en in «bulieu» en furma da parasol cun chapè e cost.

La part suten dal chapè cuntegna bleras lamellas. Sin las lamellas sa sviluppan miliuns da cellas da reproducziun (sporas). Las sporas pon vegnir transportadas lunsch davent dal vent. Sch'ellas crodan en in bun lieu, pon crescer novs fils da bulieus.

En il terren da guaud sa derasera la rait da fils savens en radis che furman ina surfatscha radunda. Cur che las parts internas da la surfatscha moran, resta in tschertgel. Ils fritgals creschan perquai er en furma da tschertgel. Pli baud crajevan ins che las strias hajan fatg crescer quests tschertgels. Sumegliant a las bacterias dal terren, sa nutrescha il bulieu-diavel da plantas mortas ch'èn en la rasada da humus. Tschertas spezzias da bulieus vivan sco parasits sin plantas vivas. I dat era bulieus che parasiteschan plantas da cultura. Exempels per tals èn la mamma da graun sin il furment, la rugna sin pumers e la sfarinussa sin la vit. Bliers bulieus, sco per exempel la miffa ed il bulieu da levon, na fan betg fritgals vesaveils.

Classificaziun e mutada biologica dals bulieus

Ils bulieus na produceschan nagin clorofil u autras substanzas che fissan necessarias per realisar la fotosintesa. Els n'èn perquai betg abels da transfurmar substanzas estras en substanzas da l'agen corp (assimilaziun) cun agid da la glisch sco quai che las plantas verdas fan. Enstagl da quai retriran ils bulieus material organic d'auters organisems, vivents e morts. En quest regard sumeglian els plitost ils animals (=eterotrofs) che las plantas che produceschan lur nutriment or da material anorganic (=autotrofs). Cun quellas han els però autras sumeglientschas. Oz èn ins en general da l'avis ch'ils bulieus furman in agen reginavel entaifer la biologia, situà tranter la flora e la fauna. Quest reginavel enserra tut ils bulieus, dal monocellular (levon) a las pli differentas furmas dals bulieus auts (basids) e cumpiglia oramai da tuttas sorts cumparsas e modas da viver.

Ils singuls bulieus surpiglian ina rolla fitg impurtanta entaifer il ciclus da la vita e da la materia, e quai gia dapi lung temp: ils bulieus ils pli vegls ch'ins ha chattà fin oz derivan dal temp paleozoic (avant ca. 440 milliuns onns). Ils bulieus contribueschan ensem cun autras bacterias e microorganisems intensivamain al process da decumponer materia. Il terren e la terra naira cuntegnan massadas bulieus microscopics che transfurman quels permanentamain en nutriment per autras plantas. En la selvicultura han ils bulieus che furman ina micoriza (cf. chapitel correspondent) ina grond'impurtanza per las plantas, perquai ch'els procuran per in meglier svilup da quellas.

Tratgs caracteristics

En la lingua da mintgadi vegnan be ils fritgals vesaveils numnads bulieus. Il bulieu sco tal è dentant nunvesaveil e consista d'in tessi da fils furmads da cellas. Questa rait dal bulieu vegn numnada micel e po avair ina grondezza da varga in kilometer quadrat. Tscherts bulieus, sco per exempel ils hallimaschs, pon cuntanscher ina vegliadetgna da plirs tschient e schizunt da millis onns. Ils bulieus che furman in micel èn tuts pluricellulars; daspera datti er bulieus d'ina cella, numnadain las fetschas (cun il levon sco represchentant il pli enconuscent).

Ils bulieus monocellulars sa multipligeschan per regla a moda vegetativa (pia asexuala) tras divisiun da la cella u cun furmar sporas. Il tratg caracteristic dals bulieus da pliras cellas èn ils fritgals. Quels furman l'organ da multiplicaziun e correspundan quasi a la flur d'ina planta. Qua sa sviluppan e vegnan derasadas – tut tenor gener dal bulieu – sporas vegetativas u generativas (multiplicaziun sexuala). Ultra da las sporas enconuschan però er bulieus da pliras cellas la multiplicaziun en furma



Il bulieu-diavel: in bulieu da bellezza, ma da tissi.

FOTO PETER HILL / PIXELIO

da divisiun, numnadain tras derasaziun e fragmentaziun dal micel.

Cumparsa dals bulieus auts

Ils fritgs dals bulieus auts (u basids) consistan per il solit d'in chapè e d'in pe. Sut il chapè han ils fritgs dal bulieu imenofors, vul dir lamellas radialas u ina spungia che cuntegnan l'organ nua che vegnan creadas las sporas. Tar tschertas sorts (barbers) regorda la furma da quest organ – sco quai ch'il num di gia – ad ina barba; e puspè auters (p.ex. il bovist-luf) han l'organ en la culla ubain a l'intern dal fritg che furma ina cuppa.

Il chapè po avair diversas furmas e grondezzas. Las furmas èn differentas d'in gener a l'auter. Era las grondezzas varieschan savens. Las colurs varieschan tut tenor la glisch dal sulegl, il bletsch ed il terren nua ch'il bulieu crescha. La structura da la pel dal chapè è multifara. Quai vul dir ch'ella po esser variculusa, glisch, sitga, glittusa, gruglia, fieutra, strivlada radialmain e blier auter pli. La charn po savurar fitg different e po era midar color cun coier u era gia cun tagliar ella.

Las lamellas e la spungia èn en emprima lingia responsablas per purtar il sem respectivamain las sporas dal bulieu. Quellas sa chattan da las varts da las lamellas u en ils conducts da la spungia. Las lamellas cumparan en bleras differentas manieras. Ellas pon esser largias u satiglias, ina sper l'autra u dapart, avair differenta lunghezza u esser bifurtgadas.

Il culier guarda normalmain vers engiu. El po esser glisch, ondulà, strivlà u pulvrus, el po perfin era mussar vers ensi. I dat era bulieus cun in culier en furma da ringt, sco p.ex. il parasol gigantic.

Era il pe è fitg variavel. Tar il chastagnin è quel per il solit curt e gross cun ina rait alva ed ina basa scuffada. Il parasol gigantic ha in pe lung e satigl ed ina basa cun in tuber cun ur.

Nua creschan ils bulieus?

Per pudair sa nutrir èn ils bulieus dependents fermamain dad auters organisems, surtut da plantas che cuntegnan clorofil, pia plantas verdas. Els creschan damai en tut ils lieus, nua ch'i dat plantas verdas, pia en biotops variads ed influenzads da bleras differentas circumstanças. Las sporas dals bulieus pon mantegnair ditg la capacidà da producir il micel. Per che quest micel possia sa fructifitgar, d'ora però ina massa premissas (ch'èn tar mintga gener da bulieu fitg differentas). Quai è era il motiv ch'ils divers bliers bulieus pon crescer en abitadis fitg differentes. Uschia datti bulieus che creschan sin plantas autas ed auters che creschan sin autras plantas ospitantes bassas. Per ch'il bulieu possia crescer en ses lieu specific, dependa la situaziun era dal substrat da viver. Perquai vivan bulieus parasits da lur planta ospitanta viventa, ils saprofits percenter creschan be sin laina u mutagls marschs.

Ils bulieus dovran per furmar e laschar crescer lur fritg ina temperatura adattada e naturalmain era avunda aua. Il reliev da la cuntrada n'ha perquai betg be in'influenza

na creschentscha da las differentas plantas – el influenzescha insumma era fermamain il svilup da la micoflora. Là nua ch'il terren na po betg siar ora uschè svelto e tar structures da terren nua ch'il vent na po betg suflar ferm (guauds e collinas protegids) pon ins chattar ina varietad da bulieus pli gronda ch'en la natira averta e sulegliva.

Micoriza – simbiosa tranter planta e bulieu

Micoriza è la definiziun per la convivenza dal bulieu cun ina planta specifica. Il pli enconuscent è la simbiosa d'in bulieu cun la ragisch d'ina planta. Il micel brancla la ragisch d'ina planta e retira da quella il nutriment. Pli tard dat el enavos nutriment a sia planta ospitanta. En quella maniera pon omadus organisems profiter in da l'auter. Questa colliaziun po esser ferma u era pli debbla. Damai che las fermezzas da la colliaziun èn differentas, vegnan era distinguids ils stadis da las micorizas: La micoriza peritrofa (ils fils dal bulieu creschan be tranter las ragischs e n'entran betg en quellas); la micoriza ectotrofa (ils fils surtiran las ragischs ed entran be superficialmain en la pel da las ragischs); la micoriza entotrofa (ils fils entran fermamain en las ragischs).

Las ragischs ch'èn plegadas en ils fils dal bulieu sa scuffan en general e furman bur-luns, sa scursaneschan e sa prolungeschan en differentas modas. Tar las plantas pon ins observar il pli savens la micoriza ectotrofa. Ils fritgs dals bulieus che furman ina micoriza creschan per regla orasum las ragischs da las plantas. Quellas sa numnan ragischs rizosferas. Tar las plantas giuvnas sa chattan las ragischs magari sper ils mutagls e perquai chattan ins là era ils bulieus. Tar plantas grondas percenter creschan ils fritgs adina pli lunsch davent da la planta – siond che las ragischs rizosferas èn pli lontan dal mutagl. Quai declera perterge ch'ins chatta per exempel savens en vischinanza d'in schember in bulieu che furma ina simbiosa cun in laresch. Sch'ins guarda però meglier, ve'ins bain ch'era quel laresch è creschì en vischinanza dal schember.

In pèr reglas per cleger bulieus

En il guaud creschan fitg bliers bulieus cun da tuttas sorts furmas e colurs. Ins distingua els tenor la grondezza, la furma e la color. Ultra da quai èn l'odur, il gust ed il lieu nua ch'els creschan impurtants per la classificaziun. Tschertas spezzias da bulieus creschan mo sut tschertas plantas. Per pudair classifitgar tscherts bulieus dov'ins perfin in microscop, sut il qual ins po examinar las sporas.

Sch'ins vul mangiar bulieus ch'ins ha collectà sez ed ins n'enconuscha betg bain quels, ston ins en mintga cas laschar examinar quels d'in controllader da bulieus uffizial. Ins po numnadain scumbigliar fitg svelto in bulieu mangiabel cun in bulieu da tissi!

Qua suondan in pèr tips co cleger bulieus cun respect: Il meglier èsi da duvrar sulettamain chanasters per cleger bulieus. Mai duvrar satgs da plastic – ils bulieus

transpiran en quels e van perquai fitg svelto a mal. Per mangiar duess ins rimnar be quels bulieus ch'ins reconuscha cun segirezza absoluta sco bulieus mangiabels. Bulieus fitg giuvens e da quels vegls gia magliads da verms laschan ins naturalmain star; quels bulieus n'hàn numnadain betg anc laschè crudar las sporas u èn gia vidlonder da furmar nova terra. Ins duess cleger be uschè bliers bulieus sco quai ch'ins po mangiar durant in past. Ils bulieus stuessan vegnir nettegiads gia en il guaud. Faschond quai ston ins però dar adatg da betg ruinar ils tratgs caracteristics dal singul bulieu (per laschar far eventualas controllas).

Sch'ins avess da sentir in malesser nunusà suenter avair mangià bulieus, na duai ins betg tardivar da telefonar al Center svizzer d'infurmaziun toxicologica – telefon 145. Là inditgeschan persunas qualificadas las ulteriuras mesiras ch'èn da prender.

Impurtanza dal bulieu per l'uman

Ils bulieus èn da grond'impurtanza entaifer il ciclus da la natira. Per l'uman giogan els a medem temp ina rolla positiva e negativa. Ils bulieus na gidan betg mo nus – cun quai ch'els ans servan da nutriment – els ans pon er far, directamain u indirectamain, gronds donnos.

Areguard la valor nutritiva aud'ins savens ch'il bulieu cuntegna quasi uschè blera substanza nutritiva sco per exempel la charn. Quella pretensiun è bain in pau exagerada. En confrunt cun la verdura cuntegnan ils bulieus però blier dapli albumin, grass e minerals. Las substanzas albuminusas dals bulieus èn dentant blier pli grevas da digerir che quellas da la charn. Quai è era la raschun ch'ins na duess betg mangiar dapli che 120 grams bulieus al di. L'aroma spezial dals bulieus deriva dals idrats carbonics; quels èn fitg sumegliants a quels da la charn. Vitamins cuntegnan ils bulieus percenter fitg paucs.

En l'industria servan ils bulieus a la fermentaziun. Là vegn lavurà cun bulieus microscopics alvs, per exempel per la producciun da biera. La madiraziun da tschertas sorts da chaschiel succeda cun agid da bacterias da bulieus. Ultra da quai han ins fatg a ses temp in pass revoluziunar en la tgira da la sanadad da l'umanità chattond in bulieu che serva anc oz d'antibioticum (numnadain il penicillin).

Divers bulieus èn sa sviluppadas in senn negativ per l'uman. Els sa derasera e sa nutreschan en ina moda che po destruir plantas da cultura, animals e perfin umans. Quests bulieus dattan en egl cun lur miffa ch'els fan per exempel sin laina, materials e mangiativas dal mintgadi. Era tschertas malsognas – las uschenunadas micosas – vegnan chaschunadas dals bulieus parasits.

La preschientaziun:

Dossier «Bulieus»

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=156
www.chattà.ch

Pilzschutz
Proteccziun
dals bulieus

Protezione
dei funghi



Schonzeit: 1. bis 10. jedes Monats
In der Schonzeit ist jegliches Sammeln von Pilzen verboten.

Erlaubte Menge ausserhalb der Schonzeit:
2 kg pro Person und Tag

Verboten ist: Das Sammeln in Gruppen mit mehr als 3 Personen, ausgenommen Familien. Das mühevollte Zerstören von Pilzen. Das Verwenden von Geräten aller Art.

Temp da protecziun: 1.-10 da mintga mais
El temp da schanettg esì scumandà da tschertgari bulieus.

Quantitad permessa ordaifer il temp da protecziun:
2 kg per persuna e di

Scumandà è: Rintrar bulieus en gruppas da pli che trais persunas, cun excepziun da famiglias. Distar bulieus arbasamain. Duvrar utensils da tuttas spezzias.

Divieto di raccolta dal 1. al 10 di ogni mese
Nel periodo di protezione è assolutamente vietato raccogliere funghi.

Quantità ammessa fuori dal divieto di raccolta:
2 kg per persona al giorno

Sono vietati: La raccolta di funghi in gruppi di oltre tre persone, ad eccezione delle famiglie. La distruzione intenzionale di funghi. L'uso di attrezzi di qualsiasi genere.

Disposiziuns chantunalas davart la protecziun dals bulieus.

Piuniers da l'energia solara

Il regl d'experimentar è restà tar ils Hasslers

■ (rtr/fmr) Quai ch'il bab Christian Hassler ha cumenzà avant bun 35 onns en ina garascha è uss ina fatschenta cun ina svieuta annuala da bun trais milliuns francs. E dapi var trais onns e mez ha il figl Christ-Andri Hassler pli u main surpiglià il timun. L'um da 36 onns sa regorda anc bain co ch'el haja gia da buob accumpagnà il bab tar ses experiments, emprovas ed emprimas lavurs per installaziuns solaras sin aclas en la regiun. Lura na rendeva la fatschenta anc insumma betg. «La mamma stueva ir a lavurar sin posta per che nus hajan insumma gi insatge daners», ha ditg *Christ-Andri Hassler*, il mainafatschenta Hassler Energia Alternativa AG

Entant è quai sa midà dal tuttafatg. Restà è però tar bab e figl il regl dad emprovar ora, experimentar ed uschia guardar en l'avegnir tecnic. Er sch'els avessian atgnamain pli ch'avunda lavur investeschian els anc adina bler temp per emprovar ora novas chaussas che na rendan per il pli anc betg per la fatschenta. Quai saja in pau la ragisch da tut tar els dus, di Hassler

Svilup extrem er ord vista tecnica

Il svilup da la fatschenta dals Hasslers sco er lur regl da chattar adina puspè novas soluziuns va a prà cun il svilup da l'entira

branscha. Tenor il mainafatschenta ch'ha studegià electrotecnica saja il svilup tecnic anc adina extrem, malgrà ch'il princip da funcziun da cellas solaras saja uss gia blers onns enconuscent: Ins na po strusch crair: Ils ultims diesch onns è quai sa sviluppà extrem. Quai è sco di e notg. In tip dad in modul solar avain nus strusch dapli che trais mais en il sortiment. E lura datti gia in nov.

L'energia solara saja sa sviluppada ad in product da massa. Tras quai sajan er dumandadas autras innovaziuns ch'anc en ils onns da piunier. Bliers hajan ozen di er la finamira da sbassar ils custs per che daplirs possian installar in sistem solar. Els sajan actualmain vi da sviluppar il sistem per montar ils collecturs sin tetg. Finamira saja da pudair remplazzar las tievlas da tetg cun cellas solaras senza stuair midar grond la construcziun dal tetg. Quai duess tenor il mainafatschenta esser pront per il martgà en curt.

Er grazia a las experienceschas da piunier possian els anc adina tschertgar or in pau nua ch'els lessan s'engaschar spezialmain, uschia Hassler. Uschia lavurian els gugent vi da systems cumbinads, stgaurdar aua, producir electricitad, chargiar autos electricas euv. Cun il svilup saja la concorrenza bain creschida, quai sentian er els. Ma il mument dettia lavur pli ch'avunda per tuts en quella sparta.

Ziràn ha avantatgs e dischavantags

Cun il lieu da fatschenta en la zona d'industria a Ziràn è Hassler da principi cuntent. Cunzunt la colliaziun sur l'autostrada A13 saja d'avantatg ed els hajan adina vuli restar en la regiun. «Sche nus tschertgain gliud è quai magari uschia ch'in u l'auter na s'annunzia betg perquai che nus essan tuttina in pau or en la periferia», di Hassler

Da l'auter maun saja, malgrà la bella cuntrada, magari grev da recrutar persuonal. Quai giess tenor el mintgatant pli simpel sche la fatschenta fiss a Cuira u a Landquart. Ed er areguard las dimensiuns da la fatschenta cun uss fin a 20 collavuraturas e collavuratur vegnia plaunsieu stretg en a Ziràn. Ma anc giaja bain ed engrondir na saja actualmain anc naging tema.



Er vi dal bajetg da fatschenta dals Hasslers hai collecturs en differentas variantas.



Il bab da famiglia ha pli u main surpiglià il timun da la fatschenta dapi var trais onns e mez. Ma ses bab e piunier Christian Hassler è er anc adina activ en la fatschenta.

Vi dal bajetg sa chattan er diversas installaziuns per duvrar, transportar u trasformar l'energia solara.

FOTOS RTR, GION GIERI FLEPP



Il Mar mediterran zuppenta in santeri da migrants

«Tut ils pajais duain surpigliar la responsabladad»

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **La migraziun africana sün bartgas privlusas vers l'Europa va vinavant, e cun ella la mort per najada en il Mar mediterran.** La lingia grossa en l'emprima pagina da «Le Monde» (Paris) ils 10 da fanadur tuna: «La Méditerranée, cimetière caché de migrants».

En la Tunesia dal sid

Ina correspondentia speziala a Dscherba (Tunesia) scriva: «Sin la riva da la mar datti dapli baras che curants. Glinesdesdi, il prim da fanadur, è ina bartga sfundra da cun 86 passagiers. Trais han ins salvà; tschels porta la mar enavos, in suenter l'auter (...). L'administratur d'in santeri da migrants sper il cunfin libic è desperà: 'Dapi onns hai sepulì quasi 400 baras. En ils proxims dis vegnan puspè tozzels. Quai è inuman; nus na pudain betg dumagnar quella situaziun' (...). Sin il sablun giascha ina fila da set baras chatta da la damaun en la mar, cun dasper autras set vegnidas suentermezdi (...). Lura ston ins las transportar tar il medi legal en in viadi da passa duas uras. Lez punctuescha: 'Il problem è da chattar camions cun frestgera' (...). Las bartgas da salvament èn svanidas da la mar; quai vul dir ch'ins vegn a chattar dapli baras (...). Pestgaders han salvà ils trais survivents suenter passa dus dis en l'aua, pendids vi da las aissas da la bartga sfundra; uschi na savess ins novas dal naufragi (...). In giuven dal Bangladesch è i da



Ina bartga surchargiada.

MAD

Dacca a Dubai [en ils Emirats Arabs Unids], lur a Bengasi [en Libia] ed en auto (...) e bartga enfin en Tunesia. El ha declerà: 'Jau na vi betg turnar en Libia. Là cumondan las gruppas armadas. Jau na vi gnanca turnar a chasa: Là hai me mia blers debits. Mia unica speranza è

l'Europa' (...). La Tunesia sto anc avair quità da quels var 800 fugitivs ch'han passà il cunfin terreste libic (...). Il zercladur è la nav egiziana 'Maridive' ida vi e nà durant passa duas emnas ed ha la finala relaschà 75 passagiers. Mo 16 han acceptà da turnar en lur pajais (...). Ils 3

da fanadur (...) ha primminister Jusef Schahed postulà l'agid da la cuminanza internaziunala, punctuond: 'Tut ils pajais, betg mo la Tunesia, duain surpigliar la responsabladad dal problem da fugitivs e migrants' (p. 2). La Tunesia dumbrà mo 11 milliuns olmas.

L'Europa svanescha

«Il 2016 ha l'Italia registrà l'arriv da 180 000 migrants, il 2017 120 000, il 2018 23 000, dapi Bumaun 2019 3073 (...). Dapi schaner han ins tschiffà e manà enavos 3700 umans en Libia; nua ch'i vegnan torturads, extorcads u mess en sclavitid, tenor rapports d'ONG e da l'ONU. L'UE instruescha e finanziescha guardiacostas libics (...). I dat anc insaquantas bartgas umanitaras (...). [Il Catalan] Oscar Camps ha fundà 'Proactive Open Arms' [a Badalona sper Barcelona]» (p. 3). Lez exprima sia persvasiun en in motto spagnol: «En cada naufragio, en cada omisión da socorro, Europa se desvanece (...). En el Mediterráneo, la mayor fosa común del mundo, días tras días, Europa se desvanece»*. «Le Monde» rapporta anc d'ina «novitad: Puspè sbartgadas zuppentadas. Tenor il president communal da l'insla da Lampedusa han ins observàil zercladur 28 bartgettas cun mintgamai var diesch migrants» (p. 3). Claus-Peter Reisch, chapitani da pliras bartgas d'ONG sin il Mar mediterran, commentescha: «Uschè ditg ch'ins na reparta betg ils fugitivs tranter ils pajais [europeics], accept'ins che la gliעד naja» («Tages-Anzeiger», 6 da fanadur, p. 43).

* «L'Europa svanescha tar mintga naufragi, mintga giada ch'ins tralasca da gidar (...). L'Europa svanescha mintga di sin il Mar mediterran, la pli vasta fossa comunabla dal mund.»

Bun da savair: Abitar

Chattar in'abitaziun – contract da locaziun – midar chasa

■ Co ch'ins fa il meglier da tschertgar ina nov'abitaziun, nua ch'igl è d'annunziar l'arriv u la partenza cura ch'ins mida chasa, pertge ch'i vala la paina da far in'assicuranza privata da responsabladad e tge ch'è reglè en in urden da chasa – quai e bler dapli porchas il portal per persunas novarrivas hallo.gr.ch.

Chattar in'abitaziun

Co chat jau in'abitaziun?

I vegn recumandà da tschertgar ina nova abitaziun sin pliras vias. Vus augmentais uschia considerablamain Vossas schanzas da chattar in'abitaziun.

Internet: Abitaziuns libras èn publicadas sin portals d'immobiglias. Ils criteris per la tschertga sco il lieu, il dumber da chombras u il tschains da locaziun As gidan a chattar abitaziuns adattadas. En l'internet chattais Vus er las adressas d'administraziuns d'immobiglias e da societads per la construcziun d'abitaziuns en Vossa regiun.

Administraziuns: Dumandai in formular d'annunzia d'uschè bieras administraziuns d'immobiglias e societads per la construcziun d'abitaziuns sco pussaivel. Suentar che Vus avais inoltrà Vossa annunzia, vali la paina da s'infurmar reglarmain. Telefonai u passai sche pussaivel persunalmain sperasvia.



Gasettas: Abitaziuns libras èn er publicadas en gasettas quotidianas, fecls da comunicaziun communalis u gasettas da quartier. As annunziat uschè baud sco pussaivel l'avantmezdi tar il locatur. Quai augmenta Vossas schanzas.

Inserats gratuits: En centers da cumpra ed en centers communalis, en butias da quartier, en restaurants, en scolas u en ospitals datti er tavlas d'inserats. Vus pudais pender si là gratuitamain in inserat u tschertgar abitaziuns.

Enconuscentas ed enconuscents: Per bler betg tut las abitaziuns libras vegnan publicadas. Infurmai perquai Voss parents, amis ubain collegas da lavur che Vus tschertgais ina abitaziun. Vus survegnis uschia eventualmain tips prezios.

Co m'annunziat jau per ina nova abitaziun?

Tgi che vul s'annunziar cun success per in'abitaziun, sto sa preparar bain e resguardar intgins puncts impurtants:

Visitaziun da l'abitaziun: As preschentai punctualmain al termin. Faschai in'impressiun seriusa e simpatica. Quai guida spezialmain en cas da locaturs privats.

Formular d'annunzia: Empleni il formular cumplainamain en moda netta e cleira.

Documents: Ensem cun il formular d'annunzia stuais Vus inoltrar ulteriurs documents – per exempel la quittance dals documents deponids, in extract dal register da scussiu (quel survegnis Vus tar l'uffizi da scussiu da Voss lieu da domicil), il rendaquint dal salari u dals daners da dischoccupaziun, la disposiziun da l'AI u da l'AVS ed ina garanzia en scrit per il tschains da locaziun. Davart ils documents che vegnan pretendids As infurmescha il locatur ubain l'administraziun. Inoltrai mo copias, nun ch'i vegnian pretendids expressivamain ils originals, sco per exempel tar l'extract dal register da scussiu.

Brev accompagna: Vus augmentais Vossas schanzas, sche Vus agiuntais a Voss documents ina brev persunala. As referi a l'inserat, As preschentai curtamain e motivai, pertge che Vus As interessais spezialmain per l'abitaziun.

Persunas da referenza: Inditgai adina sche pussaivel persunas da referenza che mettan Vus en ina buna glisch – per exempel il patrun ubain il locatur d'enfin ussa.



En cumparegliaziun cun ils stadis vischins viva en Svizra ina fitg auta cumpart da la populaziun en abitaziuns affittadas.

(FOTO: PD)

Sche Vus As annunziats tar ina societad per la construcziun d'abitaziuns u tar in'administraziun d'immobiglias en general per in'abitaziun, menziunai en la brev accompagna er la grondezza da l'abitaziun giavischada e l'import maximal dal tschains da locaziun.

Contract da locaziun

Tge è in contract da locaziun?

Il locatari ed il locatur fan per regla in contract da locaziun en scrit. Cun la sutscripziun s'obligheschan tuttas duas varts d'observar las cunvegns fatgas. Il contract da locaziun stuais Vus metter en salv. L'urden da chasa è ina part integrala dal contract da locaziun e cuntegna reglas che duain garantir la convivenza paschaivla ed ordinada en chasa. Reglads vegnan per exempel il ruas da notg, l'utilisaziun da la lavandaria, l'urden sin ils corridors e sin las stgalas, il tegnair animals da chasa e bieras autras chaussas (cf. proxim chapitel).

Urden da chasa

Tge duess jau sco locatari resguardar spezialmain?

Per ina convivenza paschaivla e buna en ina chasa da pliras famiglias èsi impurtant che las abitanas ed ils abitants prendian resguard in da l'auter. Per quai d'ovri tschertas reglas che tuts ston observar. Talas èn descrittas detagliadamain en l'urden da chasa. Qua sutvart chattais Vus intgins puncts impurtants:

Ruas da notg: El dura normalmain da las 22.00 fin las 7.00, il ruas da mezdi da las 12.00 fin las 13.00. Durant quest temp ston la televisiun ed ils radios vegnir reglads ad in tun moderà ed activitads che fan canera èn scumandadas. Er las dumengias ed ils firads ston ins evitar da far canera. Tgi ch'envida amis ad ina festa, infurmescha il meglier ordavant ses vischins.

Plazzas e stanzas comunablas: L'entrada, las stgalas, las plazzas da deponer rauba e vehichels, la lavandaria e.u.v. stattan a disposiziun a tut ils locataris. Na depositai betg atgnas chaussas sin questas plazzas u en questas stanzas e las tegnai nettas.

Lavandaria: Observai strictamain las reglas per l'utilisaziun da la lavandaria e procurai adina suenter che Vus avais fatg laschiva che tut saja net. Uschia evitais Vus ch'i dettia dispitas cun auters locataris e procurais per ina buna atmosfera en chasa.

Animals da chasa: Chauns, giats ed auters animals da chasa n'èn betg permess en tut las abitaziuns. As infurmai gia cur che Vus sutscrivais il contract da locaziun, tge ch'è admiss.

Fimar: En bieras chasas èsi scumandà da fimar sin las stgalas, en stanzas comunablas u en l'ascensur. I dat er abitaziuns che vegnan dadas en locaziun mo a persunas che na fiman betg.

Custs da locaziun

Tge custs tutgan tar il tschains da locaziun?

L'abitaziun custa sco emprim il tschains da locaziun mensil ch'è vegnì fixà en il contract da locaziun. Vitiers vegnan ils custs accessorics sco er ils custs per l'electricitad u per il gas, per ils attaggs da telefon, per las colliaziuns d'internet e per la televisiun a cabel.

Dals custs accessorics pon far part expensas per il stgudament, per l'aua, per il pedel, per il mantegniment dal curtin, per l'aua persa, per la taxa per ils ruments e per ulteriurs chaussas. Ils custs accessorics ston adina esser menziunads e descrits exactamain en il contract da locaziun. Uschiglio n'èn tals betg admissibels. Ils custs accessorics vegnan repartids proporziunalmain sin ils locataris. I dat er custs accessorics che na dastgan betg vegnir incassads dals locataris.

Ina part dals custs accessorics pajais Vus per regla mintga mais ensem cun il tschains da locaziun. Ins numna quai pajaments a quint. Almain ina giada per onn survegnis Vus in quint final. Sch'ils pajaments a quint èn pli bass ch'ils quintes finals, stuais Vus pajer l'import restant. Sch'ils custs èn pli bass, vegn restitui l'import ch'è vegnì pajà da memia. Controllai detagliadamain il quint final. Quai po valair la paina.

Tge è in deposit dal tschains da locaziun?

Il deposit dal tschains da locaziun – er numnà cauziun – serva al locatur sco garanzia; per exempel sche Vus na pajais betg ils tschains da locaziun u ils custs accessorics ubain en cas da donns vi da l'abitaziun che Vus stuais pajer.

Il deposit importa maximalmain trais tschains da locaziun mensils. La cauziun sto vegnir pajada dal locatari sin in conto da banca spezial (conto da deposit u da cauziun); quest conto vegn emess sin il num dal locatari. Per regla vegn il deposit restitui inclusiv ils tschains immediatamain, cur che Vus midais abitaziun.

Deducids vegnan eventualmain tschains da locaziun averts e donns vi da l'abitaziun.

Igl è er pussaivel da far in contract per ina garanzia da cauziun per la locaziun tar in'assicuranza. Il deposit vegn alura pajà da l'assicuranza. Per questa prestaziun da servetsch ston vegnir pajadas contribuziuns annualas. L'avantag è: Voss daners n'èn betg bloccads sin in conto da deposit e pon vegnir duvrads libramain. Il dischavantag è: Vus pajais mintg'onn ina taxa da plirs tschient francs. Il pli favuraivel èsi da pajer sez il deposit.

Assicuranza privata e da responsabladad

Dovr jau in'assicuranza privata da responsabladad?

Sche Vus faschais donn ad insatgi auter, pudais Vus vegnir fatgs responsabls per quai cun Vossa facultad totala. Pervi da quai èsi impurtant che persunas singulas sco er famiglias hajan in'assicuranza privata da responsabladad che surpiglia ils custs dals donns. Savens pretendan ils locaturs d'abitaziuns sco er las administraziuns ch'ins fetschia in'assicuranza privata da responsabladad.

En Svizra datti numerusas societads d'assicuranza che porchan talas assicuranzas. Las prestaziuns e las premias pon esser fitg differentas. I vala la paina da far ina cumparegliaziun.

Midar chasa

Co prepar jau la midada en ina nova abitaziun?

Da princip vala: Cumenzai uschè baud sco pussaivel cun las preparativas. Ina midada da chasa dovra numnadamain bler temp e daners. Qua èn intgins puncts che Vus duessas resguardar:

Fixai il termin da midada ed As cuntegnai cun Voss nov locatur davart la data ed il temp exact, cur che Vus pudais retrair la nova abitaziun.

Cun il locatur da l'abitaziun veglia fixais Vus il termin da consegna per l'abitaziun.

Infurmai Voss patrun davart il termin da midada e dumandai il di liber pajà per far midada (tut tenor patrun pon quai er esser 2 dis).

Incumbensai in'interpresa da nettegiament per nettegiar l'abitaziun veglia. Sche Vus vulais far sez quai, duvrats Vus material per nettegiar (per exempel in apparat per nettegiar tarpuns). Vus pudais prender en locaziun in tal en ina droga-

ria, en in martgà da construcziun u tar ina firma per far midada.

Sche Vus vulais transportar sez il tegnairchasa (mobiglias e stgalas), duvrats Vus in vehichel da transport adattà, che Vus pudais prender en locaziun, e natiralmain gidantras e gidantras. Ubain che Vus incumbensais in'interpresa per far midada, quai che chaschuna sa chape-scha custs.

Vus duvrats er material d'emballadi. Vus stuais demontar las mobiglias e preparar quellas per il transport, pachetar la vestgadira ed ils objects dal tegnairchasa e.u.v. Stgalas da chartun favuraivlas chattais Vus per exempel en inserats gratuits en l'internet u sin vischnanca.

Annunziar l'arriv e la partenza

Nua stoss jau annunziar l'arriv e la partenza suenter che jau hai midà chasa?

Sche Vus midais chasa entaifer la medema vischnanca, basti d'annunziar la nova adressa a Vossa controlla d'abitants. Sche Vus giais a star en in'otra vischnanca, stuais Vus per regla annunziar entaifer 14 dis Vossa partenza a la veglia vischnanca da domicil e Voss arriv a la nova vischnanca da domicil. En la gronda part da las vischnancas stuais Vus As preschentar persunalmain tar la controlla d'abitants.

N'emblidai betg da prender cun Vus ils suandants documents: il passaport valaivel u la carta d'identitad valaivla; l'attest d'origin, individualmain u per pèrs (l'attest d'origin As vegn consegnà da Vossa veglia vischnanca da domicil; in nov attest d'origin po vegnir empustà tar la vischnanca burgaisa); il certificat da famiglia, sche Vus avais uffants (copia); l'attest d'assicuranza d'ina cassa da mal-sauns.

Ulteriurs posts che Vus duessas infurmar en cas d'ina midada:

Posta: Vus pudais deponer tar l'uffizi postal in'incumbensa da trametter suenter Vossa posta.

Electricitad, gas, aua: Infurmai las ovras responsablas davart Vossa midada da chasa per che quellas possian far il quint final.

Telefon: Infurmai Vossa societad da telefon per che quella possia midar il telefon, l'attag d'internet ed eventualmain la televisiun digitala.

Scola: Sche Vus avais uffants, infurmai la persuna d'instrucziun e las autoritads da scola davart la midada da chasa.

Cussegliaziun

Nua poss jau ma laschar cussegliar?

En Svizra datti pliras organizaziuns che s'occupan da dumondas en connex cun abitaziuns. Ina da quellas è l'associaziun svizra dals locataris. Ella s'engascha per ils interess ed ils dretgs dals locataris, cusseglia ses commembers e furnescha ulteriurs servetschs.

Er l'autorità da mediaziun As infurmescha en tut las dumondas davart la locaziun, per exempel en cas da desditgas, d'augment dal tschains u da la restituziun dal deposit. Ultra da quai intermediescha ella en cas da disputa tranter locataris e locaturs. Las cussegliaziuns e las tractativas èn gratuitas. Al termin da cussegliaziun ston vegnir purtads tut ils documents, oravant tut natiralmain il contract da locaziun.

En il chantun Grischun èn ils uffizis da mediaziun las autoritads da mediaziun. Las adressas da contact chattais Vus sin la pagina d'internet «Giustia dal Grischun».

La preschentaaziun:

Dossier «Infurmaziuns utilas: abitar».

Dapli infurmaziuns:

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=4248
www.chatta.ch

Ina sentenza dispitaivla

Il Tribunal administrativ chantunal s'exprima davart l'adiever dal rumantsch sin plaun giudizial

DA MARTIN CABALZAR/FMR

■ **Malgrà ch'il rumantsch (puter) è lingua uffiziala da la vischnanca da S-chanf ha ella refusà categoricamain da prender posiziun per rumantsch en ina procedura giudiziala avant Tribunal administrativ chantunal.** Cunter l'elecziun da la cumissiu da l'ovra electrica a la radunanza communal dals 20 da favrer 2019 aveva in vischin da S-chanf inoltrà in recurs da dretg costituziunal al Tribunal administrativ. Il tribunal n'è betg entrà sin il recurs ed ha dà raschun a la vischnanca. La «Posta Ladina» ha rapportà ils 5 da december 2020 detagliadamain dal cas. Or d'optica rumantscha interessescha en quest connex cunzunt in aspect da questa sentenza, publicada l'october 2019, numnadamain l'applicaziun da la lingua rumantscha en ina procedura giudiziala.



Il Tribunal administrativ chantunal è era s'occupà intensivamain da l'adiever dal rumantsch sin plaun giudizial.

FOTO SOMEDIA

Rumantsch sco lingua uffiziala

Malgrà ch'il rumantsch (puter) è la lingua uffiziala da la vischnanca da S-chanf aveva la vischnanca inoltrà tut sias posiziuns (resposta e duplica) da questa procedura consequentamain per tudestg. Quai malgrà ch'il recurrent era da lingua rumantscha ed ha gavischà expressivamain ina procedura rumantscha, e ch'era la dretgira ha communitgà sias disposiziuns unicamain per rumantsch ed era gavischà quai da la vischnanca.

Posiziun da la vischnanca

La vischnanca da S-chanf ha dentant fatg valair ch'il tudestg, il rumantsch ed il talian sajan las linguas chantunales ed uffizialas equivalentas dal Grischun. La lescha da linguas permetta che las partidas possian deponer lur intervenziuns giudizialas tar il Tribunal administrativ en la lingua da libra tscherna, consequentamain possa la vischnanca era far quai en tudestg. Dal reminent na valia la formu-

laziun verbala da la lescha da linguas (art. 17) insumma betg per proceduras giudizialas. Quai tant pli ch'il Tribunal administrativ n'haja betg obligà expressivamain la vischnanca d'inoltrar la duplica en rumantsch.

Consideraziuns da la dretgira

La dretgira conferma en sia sentenza – dal reminent per rumantsch e per tudestg – ch'ella haja definì en sia disposiziun processuala il rumantsch sco lingua da la procedura, ch'ella haja manà tut la corrispondenza consequentamain per rumantsch e ch'ella vegnia la finala er a relaschar la sentenza per rumantsch. Quai na saja cun raschun mai stà dispitaivel tar las duas partidas. La furma da standard per il Tribunal administrativ saja il rumantsch grischun. Persunas privatas possian dentant era far adiever dals idioms. Entant che l'applicaziun da la lingua sin palancà communal saja cleramain definida tras la lingua uffiziala communal na saja quai betg il cas sin nivel chantunal.

Ins possa schizunt concluder ch'il legislatur haja vulì distinguer explicitamain l'adiever da la lingua sin ils dus stgalims da vischnanca e chantun. En quest sen sajan las intervenziuns da la vischnanca da S-chanf stadas formalmain correctas, uschia la sentenza.

La minorità è stada d'auter avis

Remartgabel èn quest connex è ch'il Tribunal administrativ chantunal ha publictà er l'argumentaziun da la minorità d'in dals tschintg derschaders e da l'actuar ch'èn stads d'auter avis. Quai possa capitar, saja dentant fitg rar, manegia l'anteriu parsura dal Tribunal federal *Giusep Nay* (guarda commentari)

Entant che la libertad da lingua saja bain documentada e cunfinada saja l'applicaziun da las linguas tras las instituziuns statalas pli complexa e main definida en la scienza ed en la pratica giudiziala. Sa fundond sin la Convenziun dals dretgs umans, la Charta da linguas minoritaras, la costituziun svizra e grischuna sco era

las leschas da linguas vegnan il derschader dissident (Racioppi) e l'actuar (Rogantini) a la conclusiun cuntraria a la maiortad da la dretgira.

La Constituziun federala obliheschia ils chantuns da prender mesiras per mantegnair l'omogenitad dals singuls territoris linguistics cun definir in principi territorial «cun mesiras magari rigidas» per las linguas uffizialas. Quai muntia ch'ils vischins da vischnancas talianas e rumant-

schas sajan legitimadas da pretender che lur lingua vegnia resguardada consequentamain. Quai na valia da principi betg mo per il stgalim communal, mabain era per il Tribunal administrativ per persunas e cas che derivan da vischnancas rumantschas e talianas. Il fatg che la vischnanca da S-chanf ha refusà en questa procedura consequentamain l'applicaziun dal rumantsch violeschia la lescha da linguas e quai gist en plis regards.

Commentari Giusep Nay:

«Ina vera catastrofa giuridica e politica»

La FMR ha laschà commentar l'anteriu president dal Tribunal federal, Giusep Nay, la sentenza dal Tribunal administrativ. Qua sia posiziun en scrit:

«Il senn dalla protecziun costituziunala sco quel ella lescha da lungatgs ves (ni vul) la maiortad dalla dertgira insumma buc. Quel ei descret fets bein en l'opiniun dissidenta dil derschader minoritar e digl actuar. Ord quel sedat clar ch'ina vischnanca romontscha ei obligada da duvrar avon las dertgiras cantunales en ina procedura menada per romontsch (consid. 1.3. ed 1.4.) il romontsch.

a) Art. 17 al. 1 L Ling ei in'enumeraziun buc exhaustiva; ella enumerescha ils camps nua ch'il lungatg uffizial communal ei «cunzun» da duvrar. Denter quels ei il «contact uffizial cun la populaziun» numnaus e d'in tal setract'ei essend che la risposta sil recuors d'in burghes ei cunzun ina tala a quel e sin ses arguments. Che la vischnanca ha agiu sin siu camp uffizial constatescha la sentenza expressivamein en la conidi 3. Aschia ei gia quella interpretaziun verbala fallida.

b) Il medem vala arisguard art. 8 L Ling. La vischnanca ei buc ina par-

tida ella procedura tenor art. 8 al. 1 L Ling. Ell'ei igl organ ch'ha priu la decisiun attaccada, ch'ha agiu sin siu camp uffizial (mira sura).

c) Era sch'ins vuless mirar la vischnanca sco ina partida stat igl art. 17 al. 1 encunter vuler dar ad ella la libertad d'eleger il lungatg ch'ella drova sco ad ina partida privata dalla procedura. Ina tala sa sereferir sin la libertad da lungatg ed ha perquei quella libertad, la vischnanca denton buc. Admetter quei cunterfa claramain al senn dalla protecziun dil romontsch e dall'obligaziun d'ina tala romontscha tenor art. 17 al. 1 L Ling.

d) La sentenza cunterfa era alla libertad da lungatg garantida cunzun egl art. 18 dalla Constituziun federala dil recurrent romontsch. Ord l'obligaziun legala dalla vischnanca, sco descret, sedat in dretg da Romontschas e Romontschs da vegnir plidentai era en tuttas proceduras giudizialas romontschas d'ina vischnanca romontscha per romontsch.»

Giusep Nay,
anterior president dil Tribunal federal



Da la partida ad Arosa: Robert Casanova, l'antier president chantunal da musica, Arnold Spescha, commember d'onur da l'Uniu da musica svizra, Ladina Gisep Bachmann, secretaria Uniu chantunala da musica e Peter Bieri, il president da las musicas dal chantun Berna (da san.).

FOTOS G. N. STGIER

«Musica è unitad da viver»

Uniu svizra da musica: Radunanza da delegads

DA GION NUTEGN STGIER / ANR

■ **La promoziun da la giuventetgna che fa musica resta vinavant ina incumbensa da l'uniun. Da nov è il marschar facultativ tar la Festa federala da musica. Quai è già il cas il 2021 ad Interlaken, il lieu che segna per l'organisaziun da la festa svizra.** In di da bellezza ha dà la culissa a la 156avla radunanza da delegads da l'Uniu svizra da musica ad Arosa. Per l'organisaziun da l'occurrè naziunala è stada responsabla l'Uniu chantunala da musica dal Grischun cun ses president *Andy Kolleger* e commember da la direziun svizra da musica. El è sa mussà ventiraivel che l'uniun superiura svizra ha salvà la radunanza da delegads 2018 en il Grischun. La davosa giada ch'els delegads da l'Uniu svizra da musica èn sa radunads en noss chantun è stà il 2008 e quai a Flem. Da lez temp cun *Robert Casanova* al timun dal comité d'organisaziun. En moda simpatica e cun pleds cordials ha lura Kolleger beneventà ad Arosa ils 132 delegads e numerus giasts da l'entira Svizra. *Valentin Bischof*, el che stat a la testa da l'Uniu svizra da musica, ha gi grond plaschair che tantas persunas han chattà la via ad Arosa per assister a la radunanza da delegads da quest onn. In salid personal ha el drizzà als commembers d'onur da l'uniun e tar in da quels tutga er *Arnold Spescha*, il Sursilvan che hà vivì e viva anc oz per la musica instrumentala.

Nagina musica digitala

In dals numerus giasts è er stà cusseglier guvernativ *Martin Jäger*. El ha be chattà pleds plaschaivels per musicantas e musicants. Lur musica saja betg musica digitala, mabain musica che vegnia fatga da carstgauns, ha punctuà il schef dal departament da cultura. La musica saja er l'expressiun da solidaritad, varietad, passiu ed unitad da viver, ha menziunà il representant da la regenza grischuna. *Jäger* ha ditg che la musica saja er identitad, tradiziun, cultura e societad.

Nagins cunfins linguistics

Peter Bircher, il vicemastral da la vischnanca Arosa, ha cunzunt fatg attent a l'impurtanza da las societads da musica per la cultura locala. Las uniuns da musica sajan er la percepziun da bleras vischnancas e far musica saja er ina tgra da gronda valur per la cuminanza e per las societads, ha ditg *Bircher*. Musica e notas enconuschan er nagins cunfins linguistics e la musica collija er carstgauns.

Bunamain 75 000 commembers

President da l'Uniu svizra da musica cun 32 associaziuns affiliadas e cun bunamain 75 000 commembers è *Valentin Bischof*. Er en l'avègnir saja per l'uniun naziunala la promoziun da musicantas giuvnas e musicants giuvens la pli gronda obligaziun. Ad Arosa è er vegni presentat il project «las quatter stagiuns»

che duai animar mats e mattas da far musica. Da megliar las structures da l'uniun e da manar quella en in bun avègnir saja in ulteriur pensum da l'uniun, ha ditg il president svizzer da las musicantas e dals musicants. Ultra da quai duai l'associaziun er en il futur avair en la varietad culturala naziunala ina gronda muntada. Da quel avis è er la nova presidenta dal cussegl naziunala da musica, cussegliera naziunala *Rosmarie Quadranti* (pbd). Ella ha ditg che la musica saja in element vital da nossa societad.

Be pli da libra voluntad

Ils preschents han lura decidì ch'èn l'avègnir dastgian commembers e commembras da la direziun da l'Uniu da musica svizra be esser pli duas giadas tshintg onns en uffizi. Fin uss n'aveva l'uniun nagin temp d'uffizi limità per las persunas che fan part dal gremiu superiur da l'uniun. Da nov vegn er il president da la cumissiun da musica ad appartegnair a la direziun da l'Uniu svizra da musica. Dapi in onn tutga dal reminent er *Kolleger* a quella direziun. Decidì han ils delegads er ch'il marschar na saja en il futur tar la Festa federala da musica nagina obligaziun pli, mabain facultativ. Bleras societads da musica renunzian a la participaziun da la festa naziunala da musica er cun avair l'obligaziun da marschar.

Quatter dis in suenter l'auter

La davosa Festa federala da musica è stada il 2016 a Montreux. Dapi sonda pasada è public che la proxima, la 35avla, ha lieu ad Interlaken e quai il 2021. En moda professiunala han *Peter Flück*, il president dal comité d'organisaziun, ed *Iris Huggler* da la «Jungfrau World Events» preschentà il concept da basa da la festa. Interlaken saja in lieu cun gronda experienscha per organisar occurrenzas pli grondas. Uschia saja stada il 2011 la Festa naziunala da jodladers e la stad 2017 la festa da lutga «Unspunnen». Cuntrari a las davosas festas federalas da musica n'ha quella ad Interlaken en trais onns betg lieu il mais da zercladur, mabain già il mais da matg. Nov è er che l'occurrè ha lieu quatter dis in suenter l'auter e na sco fin qua durant duas fins d'emna. Lieu ha la Festa federala da musica 2021 ad Interlaken dals 13 fin als 16 da matg. Ils organisaturs quintan cun passa 500 societads da musica, cun bunamain 25 000 musicantas e musicants e cun 150 000 visitaders.



Ils trais bandierels: Kurt Roos (Musica Arosa), Teofil Mantsch (uniun dal Grischun) e René Garraoud (uniun da la Svizra) (da san.).



Il president da la cumissiun da musica da l'Uniu da musica grischuna Reto Mayer (a san.) ed il commember da quella Duri Janett.

Ivan Vinzens, il Sursilvan, fa er part da la cumissiun da musica da l'Uniu chantunala da musica.



Karin Niederberger, la presidenta da l'Uniu svizra dals jodladers, cun Lucas Thöni, il president dal District da musica III.



Rosmarie Quadranti, la cussegliera naziunala, è da nov presidenta dal cussegl naziunala da musica.



En l'avègnir n'è il marschar tar las festas federalas da musica betg pli obligatoric.

Sogns da la Surselva a Turitg

Exposiziun en il Museum naziunal svizzer

DA CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ **«Maria Magdalena Mauritius»** sa numna l'exposiziun da sontgs dal temp medieval a Turitg. Il num da l'exposiziun sa referescha sin duas figuras da sontgs da la Surselva: Sontg Mauritius da Mustér e Maria Madlaina da Tersnaus. Radund 400 figuras da lain dal temp medieval posseda il museum naziunal. Vitiers vegnan anc ventg retabels (Altaraufsatz). Davart questa collecziun da sontgs ha il museum naziunal uss edì in catalog che descriva e mussa mintga figura. Da sfegliar il catalog croda si, che blers sontgs derivan dal Grischnun e dal Vallais.

Ensemen cun l'ediziun dal catalog ha il museum avert l'emna passada l'exposiziun «Maria Magdalena Mauritius». Ella mussa fin ils 20 da mars 2008 ina part da la pli gronda collecziun svizra da sontgs dal temp medieval.



Sontg chavalier, probabel Mauritius, enturn il 1450, derivanza supponida: Mustér.

Sontgs per tiradurs e per frisunzs

Tge muntada avevan questas figuras? Vi da tge requisits enconuschan ins ils sontgs? Pertge vesa ina Madonna dal 12avel tschientaner or auter ch'ina statua da Maria dal 16avel tschientaner? L'exposiziun emprova da dar respostas sin talas dumondas.

Ils umans dal temp medieval èn stads smanatschads da la pestilenza, da la fom, da catastrofes e guerras. Per quests umans, adina en malsegirezza, muntavan ils sontgs ina gronda speranza. Tgi che rugava tar in sontg u tar ina sontga, carteva ch'il sontg u la sontga gidia u forsa schizunt ch'il sontg intervegna tar Dieu.

Mintga sontg aveva – u ha anc adina – sias domenas. Uschia è sontg Cristofel per exempel il protectur dals viagiatur, sontg Bastiaun pertgira ils tiradurs, Maria Madlaina è la patruna dals frisunzs, dals ortulans, dals cusunzs, ma era dals putgants plain ricla. Plinavant datti patruns da citads u regiuns, sco sontg Gliezi per Cuira u sontg Flurin per l'Engiadina Bassa.

Era Maria va cun la moda

Ina entira stanza da l'exposiziun è deditgada a la figura da Maria. Dudesch sculpturas mussan co ch'il maletg da Maria è sa midà. La figura da Maria d'enturn 1200 mussa anc l'interpretaziun strentga e romanica. En la figura dal 1320 è la mimica da Maria gia pli plachaivla e la vestgadira sumeglia quella da las damas da noblezza da Turitg u Konstanz. Enturn il 1400 vegn la fatscha modellada anc pli lomma e las tailas mussan vi sin la moda elegante en las curts. Pli tard datti sculpturas cun chavels averts e cun attributs da la nova da masteranzas e da negoziants en las citads.

In stgazi en il carner

Il 1524 vegn devastada la gronda part da maletgs sacrali, sculpturas e cruzifix en il territori da Turitg u en auters territoris



Pietà, enturn il 1340, probabel dal Grischnun.

da la reformaziun. Ma er en regiuns catolicas hai dà temps, en ils quals ins ha bandischà figuras da sontgs ord baselgias e capluttas e remplazzà ellas cun figuras pli modernas.

Ina schliaziun fitg pietusa da «dismetter» ils sontgs vegls han ins chattà a Raron en il chantun Vallais. Il 1924, cura ch'ins ha renovà la baselgia a Raron, han ins chattà en il carner set sculpturas da lain sut mantuns d'ossa e chavazzas. Tranter questas sculpturas era ina Madonna d'enturn 1150. Ella vala oz sco ina da las pli impurtantas ovras d'art romanicas da la Svizra.

Blers sontgs lumnezians

Radund tshuncanta sontgs dal Grischnun cuntegna il catalog. En l'exposiziun èn da vesair be circa la mesadad. La gronda part da las figuras grischnunas deriva da la Surselva: Cumbel, Degen, Mustér, Falera, Ruschein, Val S. Pieder, Morissen, Sevgein, Tersnaus e Ladir.

Il museum porscha guidadas da Nadal, guidadas per famiglia u per scolars.



Sontga Maria Madlaina, da Tersnaus, enturn il 1500.

Dione Flühler, Peter Wyer: «Die Holzskulpturen des Mittelalters». Catalog en dus toms edì dal Museum naziunal svizzer. 746 paginas, 1000 illustraziuns.



Sontg Victor Maurus, da San Vittore, enturn il 1500.

FOTOS MAD

Fin ils 31-12-07 en subscripziun per 190 francs, ed en il shop dal museum per 240 francs. Turitg 2007. Dapli infurmaziuns sut www.heilige.ch

Charplinas pervi da sontgs lumnezians avant tschient onns

Pertge ha il museum naziunal pli blers sontgs d'ina regiun che da l'autra? Ina raschnon pon esser ils martgadants che han vendì sculpturas. Il Museum naziunal svizzer posseda per exempel tresch sculpturas da la Lumnezia. Diesch da questas sculpturas èn vegnidadas intermediadas e vendidas dad Alois Elvedi da Castrisch. Las figuras lumnezianas ha il museum cumprà tranter 1907 e 1909. Suenter ha il museum obtegnì naginas sculpturas pli dals Lumnezians. Dione Flühler, curatura dal museum naziunal, suppona che quai ha da far cun la charplina giuridica ch'è da pervi da

quatter sculpturas che derivan da Pleif e che Elvedi ha vendì l'avrigl 1907 al museum. In mez onn pli tard hai dà ina charplina tranter il museum e la plaiv che ha pretendì che las quatter figuras vegnian restituidas. Il 1909 èn ins sa convegnì d'augmentar il pretsch da cumpra sin 4000 francs. Radund 30 onns pli tard ha Pleif regalà al museum naziunal anc il maun sanester da sontg Vintschegn. Il maun avevan ins chattà durant la restauraziun davos las trucas, ed el mancava vi d'ina figura dal museum. Questa istorgia descriva Flühler a l'entschatta dal catalog «Die Holzskulpturen des Mittelalters».